

УДК 101+122/129

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.1.9>

Поплавська Тетяна Миколаївна

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0003-2492-8068

ФІЛОСОФІЯ ГАРМОНІЇ ЯК ФІЛОСОФІЯ СУСПІЛЬСТВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета статті – розглянути та проаналізувати трансформації концепції гармонії від Античності до сьогодення задля дослідження можливостей даної концепції у формуванні ідеології нової глобальної культури світу, укоріненої у природному, еволюційному порядку соціальної гармонії.

Методи дослідження – дослідження проводилося із залученням загально-наукових методів, історико-філософського та холістичного підходів.

Наукова новизна дослідження полягає у зверненні до філософії гармонії, яка тільки народжується в українському філософському просторі та у дослідженні її можливостей, які можуть бути спрямовані на створення в епоху інформації нової культури світу, що передбачає глобальну згоду та досягнення соціальної гармонії, задля запобігання війнам, геноциду та тероризму.

Результати дослідження. Єдиною концепцією для гармонійного поєднання Людини, Суспільства, Природи та Космосу може бути тільки концепція гармонії, яка була сформована у колиски європейської культури – Давньої Греції, видатними мислителями свого часу.

Проблема сприйняття саме у такій якості концепції гармонії, може полягати в тому, що протягом останніх двох століть категорія гармонії асоціювалася в освіченої частини населення виключно з мистецтвом та естетикою як філософським осмисленням художньої творчості. Однак звернення до історії філософії гармонії в європейському культурному просторі дає нам уявлення про злети та падіння інтересу до цього феномену.

Вчення про гармонію, яке дісталось нам у спадок від античних філософів, як показало нам дослідження давньогрецької та давньоримської філософії, мало суто універсальний характер і поширювалося і на Макрокосмос, і на Мікркосмос, і на соціум, організація якого, на думку мислителів, повинна відбуватися відповідно до загальних законів Всесвіту.

Центральними проблемами вчення про гармонію середньовічні мислителі вважали не так вивчення гармонії як феномену, а як теологічне питання про гармонію відносин між душею і тілом, вірою і розумом.

В епоху Відродження відбувається розширення та збагачення поняття «гармонія», порівняно з попереднім Середньовіччям. Гуманісти відроджували саме античні цінності, тому гармонія трактувалася ними досить широко. Але вже в епоху Бароко у громадську свідомість проникають ідеї про дисгармонію світу, про тлінність і скороминущість всього суцього. Ренесанс залишив у спадок XVII століттю особистість, яка володіє високим ступенем індивідуальної самосвідомості, але протиріччя між цією особистістю та новими, трагічними для неї умовами існування створюють напружену, повну глибоких конфліктів духовну ситуацію.

У XIX та XX ст. багато ідеалів і цінностей Просвітництва виявилися або невідомими, або суттєво спотвореними. Модерн, який хизувався своїм розумом і раціональністю перед «смутними часами», допустив повернення у світ страшних вад Середньовіччя, оголосив їх нормою і поставив під захист свого закону. Розчарування та сумнів у прогресивності науково-технічного прогресу спровокувало появу альтернативних доктрин, що заперечують інтелектуальні цінності Модерну.

На цьому тлі, особливо у післявоєнні часи, прокидається увага до античного вчення про гармонію, але розуміння західними філософами сутності гармонії часом все більше звужується і багатозначний та багаторівневий феномен перетворюється на суто естетичну категорію.

Сучасний умонастрій західні інтелектуали позначили як метамодерн, сенс якого – скласти протипагу умонастроєм постмодерну. Істина метамодерну знаходиться десь посередині

між універсальними істинами модерну і постмодерністським запереченням та сумнівом. На цьому тлі знову відроджується інтерес до вчення про гармонію яке може стати не тільки якимось ідеалом, а живим процесом взаємодії протилежностей і яке може формувати новий рівень цілісності. Нарешті, це вчення може сприяти формуванню ідеології нового світового порядку, який поступово може замінити існуючий порядок, орієнтований на конкуренцію, конфлікт, дисгармонію та антагонізм індустріальних та інформаційних суспільств, що дедалі більше відтворюють політичні крайнощі війни, геноциду та терору.

Ключові слова: античність, гармонія, дисгармонія, модерн, постмодерн, метамодерн.

Частина I. Гармонія як універсальний принцип античної культури: розвиток і занепад.

Постановка проблеми. Еволюція розвитку людства у майбутньому багато в чому залежить від сучасних технологій, концепцій та ідеологій. Ідеологією століття має стати прагнення гармонійного поєднання Людина – Суспільство – Природа – Космос. У зв'язку з цим стає актуальним питання пошуку відповідної концепції для здійснення цього союзу.

Нині у сфері українського теоретичного знання щодо соціальних процесів, центральне місце посідають дві наукові концепції – інформаційного суспільства та сталого розвитку. З погляду теорії інформаційного суспільства, розвиток сучасної цивілізації зростаючою мірою визначається інноваційним потенціалом і рівнем теоретичного пізнання. З погляду Концепції сталого розвитку, яка була прийнята світовою спільнотою на Конференції ООН (Ріо-де-Жанейро) в 1992 р. під назвою «Саміт Землі», то, як згодом з'ясувалося, всі спроби її реалізації не мали того успіху, який зміг би стати поворотним моментом у справі вирішення глобальних проблем та виведення сучасної цивілізації із системної кризи. Навпаки, міжнародна спільнота зіткнулася з проблемами, які виявились частково чи повністю нерозв'язними, принаймні з позицій концепції та стратегії сталого розвитку. Після вже більше, ніж тридцяти років з того моменту, як глобальні інститути сучасного світу офіційно взяли курс на сталий розвиток, єдина модель економіки, екологічної та соціальної політики так і не була вироблена. Глобальні проблеми за сукупністю своєю лише посилюються.

Мета статті – розглянути та проаналізувати трансформації концепції гармонії від Античності до сьогодення задля дослідження можливостей даної концепції у формуванні ідеології нової глобальної культури світу, укоріненої у природному, еволюційному порядку соціальної гармонії.

Методи дослідження – дослідження проводилося із залученням загально-наукових методів, історико-філософського та холістичного підходів.

Результати дослідження. Головними висновками у 2024 р. щодо реалізації цілей сталого розвитку став той факт, що в середньому лише 16% від поставлених цілей буде виконано до 2030 року, за рештою 84% відзначено обмежений прогрес чи регрес [1]. Причинами стали нерівність, що збільшуються, зміна клімату і скорочення біологічного розмаїття. Пандемія Ковід-19 з 2020 до 2023 року та війна в Україні тільки посилюють ситуацію.

Між тим, у західному науковому просторі за цей період було розроблено і впроваджено у життя де кілька альтернативних концепцій майбутнього, які критикують або розширюють традиційну модель сталого розвитку, запропоновану ООН («17 Цілей сталого розвитку»), та розглядають альтернативні шляхи еволюції суспільства, економіки та екології, часто пропонуючи нові парадигми співіснування людини та природи.

По-перше, це концепція «Доначна економіка» (Doughnut Economics) Кейта Раворта [2], яка критикує традиційну орієнтацію на економічне зростання, пропонуючи баланс між соціальними та екологічними потребами. По-друге, це концепція «Деколонізаційної екології» (Decolonial Ecology) Артуро Ескобаро [3], яка вимагає відходу від європоцентричної моделі управління ресурсами та повернення до традиційного способу співіснування з природою. По-третє, це концепція «Постзростання» (Post-Growth), Джейсона Хікель і Тіма Джексона [4–5], суть якої полягає у відмові від ідеї безкінечного економічного зростання як основи розвитку, у пропонуванні економіки добробуту, де метою є не ВВП, а якість життя та екологічна рівновага, та у наголошенні на сповільненні споживання, скороченні робочого тижня, переходу до більш рівномірного

розподілу багатства. По-четверте, концепція «Біоцентризму» Роберта Ланца [6], в якій автор розглядає природу як головний пріоритет, а не економіку чи соціальні системи та орієнтує своїх прихильників на глибоку екологію та принципи ненасильства щодо природи. По-п'яте, концепція «Циркулярна економіка» (Circular Economy) Кена Вебстера [7], яка відмовляється від моделі «виробництво – споживання – відходи», тому що усі ресурси повинні бути перероблені або повторно використані та стимулює розвиток екоінновацій та відповідального виробництва.

Отже, альтернативні концепції сталого розвитку пропонують різні моделі майбутнього, які критикують або розширюють класичний підхід, в залежності від поставленої мети: якщо мета – екологічний баланс, то ключовими є біоцентризм і циркулярна економіка, якщо важлива соціальна справедливість, то варто розглядати деколонізаційну екологію та постзростання, а якщо потрібен компроміс між економікою та екологією, то найкраще підходять доначна економіка та циркулярна економіка. Але всі ці концепції можна і треба об'єднати концепцією гармонічного розвитку суспільства, із розширенням принципу Гармонії на всі сфери життя людства, тим більше, що такий досвід був накопичений в античних культурах як Сходу, так і Заходу.

Проблема сприйняття даної концепції може полягати в тому, що протягом останніх двох століть категорія гармонії асоціювалася в освіченої частини населення виключно з мистецтвом та естетикою як філософським осмисленням художньої творчості. Однак звернення до історії філософії гармонії в європейському культурному просторі дає нам уявлення про злети та падіння інтересу до цього феномену, про що й йтиметься в першій частині цієї статті.

Генезис ідеї гармонії та витоки розвитку спільних уявлень про гармонію йдуть у початковий період формування людської свідомості та ранньої загальної картини світу; вони набули істотного розвитку в міфології (особливо в розвинених міфологічних системах); були представлені у перших філософських і релігійних вченнях, де поняття гармонії набуло статусу універсальної і фундаментальної духовної цінності людини.

Начало філософського вчення про гармонію зазвичай пов'язують з іменами Піфагора і Геракліта. Геракліт бачив сенс гармонії не як рівноваги протилежностей, та і не як їх симетрії, а як відносності того й іншого, унаслідок чого боротьба протилежностей стає джерелом руху від меншої досконалості до більшої. Тому протилежності цілого лише передумови гармонії, а сама гармонія – це суперечності, що постійно знімаються і знову виникають між стадіями або станами. Гармонія, за Гераклітом, це рух на основі боротьби від безладного до впорядкованого. Головною ознакою гармонійного явища він вважав здатність досягати гармонії. Згідно з Гераклітом, що більше протилежності розходяться, то більше вони сходяться для боротьби, і з цієї боротьби виникає «прекрасна гармонія». «Вони не розуміють, говориться в Геракліта, – як те, що розходиться саме з собою узгоджується: гармонія, що повертається (до себе), як у лука і ліри» [8, р. 102]. Тобто, гармонія тут виражає глибоку єдність світу, складеного, злитого з протилежних якостей, стихій, прагнень, тенденцій.

У філософії Піфагора ми знаходимо досить розвинене вчення про гармонію, яка у нього виступає як багатозначна і багатоаспектна категорія, що несе естетичне, етичне, онтологічне, гносеологічне і навіть психологічне навантаження. Філософ вважав, що питання про пропорційну єдність протилежностей є неодмінною умовою їх гармонійного об'єднання. «Гармонія є пропорційне змішання і поєднання протилежностей, частин цілого, що характеризують гармонію цього цілого» [8, р. 104], стверджував він. Ознаками гармонії Піфагор вважав складність, цілісність як відсутність надлишку та нестачі, кулястість. Відповідно до вчення Піфагора, гармонія грає роль внутрішнього атрибуту, своєрідного організуючого чинника.

Також розумів цю категорію і відомий учень Піфагора Філолай. У нього гармонія представляє внутрішній зв'язок речей і явищ у природі, без якої Космос не зміг би існувати. Зокрема, гармонія означає єдність межі та безмежності: «Але оскільки в основі [суцього] лежали ці [два] начала, які не подібні і не споріднені [між собою], то очевидно, неможливо було б утворення Космосу, якби до них не приєдналася гармонія, хоч би яким чином вона виникла» [8, р. 143].

Гармонія як принцип світобудови є також етичною та естетичною категорією, тому що в розумінні піфагорійців характеризується такими якостями, як істина, краса і симетрія: «Брехні ж

зовсім не приймає в себе природа числа та гармонії. Бо брехня їм чужа. Брехня і заздрість притаманні природі безмежного, безглузлого і нерозумного» [8, р. 145]. «Порядок і симетрія прекрасні і корисні, безладдя ж і асиметрія потворні і шкідливі» [8, р. 146].

Гносеологічний аспект гармонії ми знаходимо у Емпедокла, який згідно з Діагеном Лаертським, навчався свого часу у піфагорійців, а отже, розумів основні становища вчення Піфагора. Емпедокл вважав, що подібне притягує подібне, маючи на увазі те, що пізнання відбувається, коли зовнішні речі знаходять відповідність чи резонанс у душі людини і гармонійно там з'єднавшись, стають доступними для розуміння.

Психолого-етичний аспект вчення про гармонію відноситься до природи людини, її душі та сенсу життя. Згідно з цим вченням, людина є осередком особливих смислових просторів, який забезпечує сутнісну єдність Космосу, Культури та Природи. Ці смислові простори автономні у собі, але узгоджені один з одним через людину. Людина ж, завдяки своїй структурно-смисловій фокусності, має можливість цілеспрямовано впливати на всі функціональні регіони реальності, тому стан душі людини, її узгодженість із тілом і духом відіграють дуже важливу роль у гармонійному просторі Всесвіту – або ми випромінюємо негативні енергії і тоді ми дисонуємо зі Всесвітом, внаслідок чого ми страждаємо; або ми випромінюємо позитивні енергії та резонуємо зі Всесвітом, внаслідок чого стаємо успішними, здоровими та щасливими.

Гармонія не тільки сприяє накопиченню врівноваженості, а й зміцнює керованість динамічних систем, що розвиваються, адаптуються до невпинно змінюваних умов існування. Чудово те, що гарне завжди внутрішньо врівноважене, а прекрасне глибинно самодостатнє. Прагнення до гармонії робить людину самодостатньою і цільною, що дає їй сили керувати своїм життям та бути господарем своєї власної долі. Таким є зміст стародавнього вчення про гармонію, передане Піфагором своїм учням.

Платон представляє гармонію як ідеал, якийсь зразок, якого світ реальних явищ може лише наближатися. За Платоном, «гармонія – це співзвуччя, а співзвуччя – це свого роду згода, а з початків різних, поки вони різні між собою, згоди не виходить. І знову – таки, що розвивається і незгодне не можна привести до гармонії, як видно на прикладі ритму, який створюється узгодженням уповільнень і прискорень, що розходяться спочатку. А згода у все це вносить музичне мистецтво, яке встановлює, як і мистецтво лікарське, кохання та одностайність... Втім, у самій будові гармонії та ритму неважко помітити любовне начало, і кохання тут не двоїсте» [8, р. 188].

Аристотель, слідом за Платоном, вважав, що «гармонія... є поєднання величин, яким властиві рух і таке становище, коли вони так прилагоджені друг до друга, що не можуть прийняти нічого однорідного...» [8, р. 220]. Він думав, що прекрасне і буття прекрасного має бути єдиним. Відповідно до цього Аристотель розглядає прекрасне як об'єктивну властивість самої дійсності, як вияв її закономірностей: «...найголовніші форми прекрасного, це – порядок у просторі, пропорційність і визначеність...» [8, р. 221].

В елліністично-римській філософії проблема гармонії розглядалася насамперед у питаннях особистого життя людини, а саме у внутрішньому духовному її світі. Так Епікур поняття гармонії визначає через призму етичних категорій. Мета гармонійного життя полягає в душевному спокої, рівновазі, яка зберігає людині свободу від усіляких пристрастей.

Сенека поняття гармонії ототожнював з діями з власної волі відповідно до природи. Природа – це розумно та гармонійно влаштований світ. Жити за природою означає прагнути до чесноти, яка досягається таким удосконаленням людського розуму, при якому він стає гармонійним з ідеальною природою – це і є призначення людини, яка веде до щасливого життя.

Згідно з Марком Аврелієм, вихід людської особистості зі стану хаосу і сум'яття можливий лише на шляхах звільнення від усього земного, занурення в свою душу і звернення до божества. Мету філософії він трактує як досягнення внутрішнього порядку, внутрішньої гармонії та спокою у душі людини.

Плотін проблему гармонії розглядав за допомогою ціннісного підходу до буття на основі його ієрархізації, визнання вищої божественної першоедності. Згідно з Плотіном, прекрасне і гармонійне виникає в тілах завдяки прилученню до вищої краси, що походить від Єдиного.

Отже, вчення про гармонію, яке дісталось нам у спадок від античних філософів, як бачимо, мало суто універсальний характер і поширювалося і на Макрокосмос, і на Мікрокосмос, і на соціум, організація якого, на думку мислителів, повинна відбуватися відповідно до загальних законів Всесвіту. Але з годом щось пішло не так!

Протистояння християнських місіонерів античної, у сенсі язичницької філософії, мистецтву і взагалі культурі, її критика, засудження і боротьба з різного штибу «античними ересями» в середні віки була продиктована необхідністю обґрунтування нової християнської космології, моралі та психології. Те, що може скласти середньовічну філософію гармонії, міститься у візантійській патристиці і навіяне або неопіфагореїзмом, або неоплатонізмом в дуже усіченому вигляді. Гармонія отцями церкви трактувалася як суто духовне начало, божественне створення та відображення божественної краси.

Західна схоластика, стосовно проблеми гармонії, мала тоді тільки одну можливість: виходячи з канонічного принципу абсолютної гармонії бога, дискутувати про придатність поняття гармонії до його творіння.

Центральними проблемами вчення про гармонію середньовічні мислителі вважали не так вивчення гармонії як феномену, а як теологічне питання про гармонію відносин між душею і тілом, вірою і розумом.

В епоху Відродження відбувається розширення та збагачення поняття «гармонія», порівняно з попереднім Середньовіччям. Гуманісти відроджували саме античні цінності, тому гармонія трактувалася ними досить широко. Найбільш розгорнуте визначення гармонії висловив Леон-Батіст Альберті у трактаті про архітектуру, причому він два рази повертається до цього питання, у V та IX книгах. Дане визначення містить такі моменти:

1) Гармонія є законом не тільки мистецтва, але й природи, вона охоплює все життя людини та усю природу речей. Гармонія у мистецтві є відбитком гармонії у природі.

2) Гармонія у мистецтві складається з різних елементів. В архітектурі гармонія складається з числа (*numeros*), обмеження (*finitio*) та розміщення (*collocatio*). *Numerus* – це числова пропорція, *finitio* – геометричний вид предмета, *collocatio* – це зв'язок з іншими навколишніми предметами. У музиці елементами гармонії є ритм, мелодія та композиція, у скульптурі – міра (*dimensio*) і кордон (*difinitio*).

3) Гармонія є джерелом досконалості, без гармонії ж ніяка досконалість неможлива.

4) Гармонія складається відповідно до частин, причому так, щоб нічого ні додати, ні зменшити не можна б було. Тут Альберті слідує за античними визначеннями краси як гармонії та пропорційності.

5) Але гармонія – це не тільки числова пропорція, гармонія форми. Це одночасно і відповідність форми та змісту, відповідність речі її місцю та призначенню. Гармонія це те, що доцільно і відповідно, у чому є відповідність форми та змісту. Цей момент був надзвичайно важливий, він надавав вченню про гармонію змістовний і функціональний момент.

Вчення Альберті треба доповнити роздумами гуманістів про природу гармонійної людини, які породжували інтерес до людської особистості, до умов її формування та розвитку в системі космічного та суспільного універсуму. Відповідно формувався і образ соціального ідеалу або гармонійної людини, якою виступав всебічно освічений художник, якій володіє науками та ремеслами і знає багато мов.

Епоха Бароко відрізняється більшою складністю та суперечливістю в порівнянні з тим історичним періодом, якому вона прийшла на зміну. Суперечності проникають у всі галузі суспільного та духовного життя. Все соціальне та політичне життя Європи розвивається вкрай нерівномірно і суперечливо: з одного боку – буржуазна революція в Англії, з іншого – розквіт абсолютизму у Франції. Падає політичне значення Італії, нещодавно передової країни, де вперше зародилися буржуазні відносини. Роздроблена Німеччина змучена нескінченними міжусобними війнами. Всі ці суспільно-соціальні протиріччя не могли не позначитися на свідомості цієї епохи, породжуючи почуття нестійкості та неврівноваженості соціального буття, руйнуючи оптимістичну віру гуманістів у гармонійний устрій світу, у можливість гармонії між

особистістю та суспільством, людиною та природою. Тому не випадково на зміну ренесансної філософії з її вірою в непорушність гармонії приходить філософія бароко, в якій думка про універсальне значення гармонії витісняється переконанням у тому, що у світі панують дисгармонія та дисонанси. Не випадково у громадську свідомість проникають ідеї про дисгармонію світу, про тлінність і скороминущість всього сущого. Ренесанс залишив у спадок XVII століттю особистість, яка володіє високим ступенем індивідуальної самосвідомості, але протиріччя між цією особистістю та новими, трагічними для неї умовами існування створюють напружену, повну глибоких конфліктів духовну ситуацію.

Разом з тим, саме в цей період філософія гармонії поповнюється працями видатного вченого Йогана Кеплера і не менш видатного філософа Вільгельма Лейбніца.

Епоха Просвітництва внесла свої особливості у європейську філософію гармонії. Причому, якщо французькі просвітелі розвивали та відстоювали матеріалістичне розуміння природи гармонії, то острівна філософія продовжувала розвивати лінію Піфагора-Платона. Так, Шефтсбері звернувся до онтологічного аспекту вчення про гармонію і став стверджувати, що вона панує у всьому світі, будучи впорядковуючим і творчим початком усієї природи та космосу. Захоплення красою і гармонією природи набуває у філософа характеру своєрідної «космодицеї».

Далі, від космодицеї він переходить до гносеології, до самопізнання і далі, до розуміння внутрішнього світу людини, яка може бути створена за зразком світової гармонії. Тим самим філософ вказує на глибокий внутрішній зв'язок гармонії з такими поняттями, як «істина», «краса», «добро». Він проводить аналогію між красою та фізичним здоров'ям. Чим іншим є здоров'я, як не правильною пропорцією частин тіла та спокійною пульсацією крові? Коли ця пропорція порушується, настає руйнація та смерть організму. Теж саме відбувається і в області прекрасного. «Чи не існує те саме у духовній сфері? І чи немає певної мелодії, тонів та порядку у пристрастях чи почуттях? І чи не можна стосовно цього сказати таке: «Те, що прекрасно, – гармонійно і пропорційно; те, що гармонійно і пропорційно, істинно, а те, що одночасно прекрасно і істинно є приємним і добрим» (р. 268–269). Таким чином, за допомогою гармонії Шефтсбері доводить зв'язок істини, краси та добра саме так, як це робив Платон.

В аналогічному ключі розвивали свої концепції гармонії Френсіс Хатчесон та Генрі Хом, заслугою яких є відродження уваги до принципу єдності у багатоманітності, який став джерелом натхнення як французьких мислителів (Шарль Монтеск'є), так і німецьких (Олександр Баумгартен).

Але, якщо англійські філософи більш звертали увагу на універсальні якості феномену гармонії, то вже німецькі філософи загострювали свою увагу більш на моральних та психологічних його аспектах. Пошуки гармонії людських здібностей, «цілісної», тобто гармонійної, людини характеризують філософські вчення мислителів і письменників цієї епохи: Канта, Гумбольдта, Шіллера, Гете, Шеллінга, Гегеля. Не чужі вони були і раннім романтикам і попередникам романтизму, якими були Гельдерлін і брати Шлегелі. Наскрізна проблема німецької класичної філософії у цей час стає проблема гармонійної людини та методи її виховання, серед яких перше місце займало мистецтво.

Багато діячів просвітницького руху бачили у прилученні до мистецтва засіб для досягнення гармонії між реальними егоїстичними інтересами людей та ідеальною сферою морально-належного, гармонії між почуттям та обов'язком, себелюбством та спілкуванням, егоїзмом та симпатією. За допомогою мистецтва і почуття прекрасного філософи Просвітництва сподівалися подолати своєкорисливість і приватний інтерес буржуа, виховати в ньому громадянські чесноти та пробудити суспільний інтерес.

Як відомо, останнім словом кантівської філософії є антагонізм законів природи та свободи. Філософ вважав, що гармонія людини, гармонія людських здібностей, інтересів і почуттів у світі людського досвіду недосяжна. Можливе лише нескінченне наближення до цього ідеалу. Однак сам Кант відчував, що природа та свобода опинилися в його філософії розірваними, протиставленими один одному. Намагаючись заповнити прірву між цими двома світами, він звертався до мистецтва як засобу встановлення зв'язку з-поміж них.

Взагалі практично всім німецьким класичним філософам було властиве переконання в тому, що мистецтво здатне повернути до дійсності втрачену гармонію. Вказуючи на величезну про-світню і виховну роль мистецтва, Лессінг писав: «Призначення мистецтва – позбавити нас у царстві прекрасного від відокремлення» (р. 258).

Таким чином, відроджуючи та розробляючи вчення про гармонію, філософи Просвітництва розглядали гармонію як універсальну властивість чи закон дійсності, який панує в Космосі, але може бути виявлений як у людині, так і в соціумі, однак за умови правильного виховання засобами мистецтва та, природно, освіти. Так, мабуть, вперше, після падіння античної культури, була філософськи осмислена гострота проблеми виховання гармонійної особистості у зв'язку з соціальною психологією і суспільною мораллю.

Гармонія у просвітників – це не тільки якість художньої форми, а й соціальне почуття, що поєднує приватний інтерес і суспільний інтерес, егоїзм і симпатію, почуття і обов'язок.

Разом з тим, характерною рисою філософії Просвітництва був раціоналізм, вирішальна роль відводилася розуму та його прогресу, безумовної здібності людини до нескінченного самовдосконалення. Розум проголошувався найвищим суддею всього існуючого і всього ще не створеного.

У XIX та XX ст. багато ідеалів і цінностей Просвітництва виявилися або невітленими, або суттєво спотвореними. У XIX ст. поширення цінностей західного світу на інші континенти здійснювалося за допомогою грубого нав'язування і насильства, а чи не у вигляді освіти і виховання. У XX ст. західними країнами були розв'язані дві світові війни, жахливі за масштабами лиха та відзначені варварським винищенням людей, що поставило під сумнів саму думку про гуманізм, не кажучи вже про гармонію.

Історія XX ст. змусила людство засумніватися у своїй розумності та наявності розуму як такого. Модерн, який хизувався своїм розумом і раціональністю перед «смутними часами», допустив повернення у світ страшних вад Середньовіччя, оголосив їх нормою і поставив під захист свого закону. Розчарування та сумнів у прогресивності науково-технічного прогресу спровокувало появу альтернативних доктрин, що заперечують інтелектуальні цінності модерну.

На цьому тлі, особливо у післявоєнні часи, прокидається увага до античного вчення про гармонію.

Вчення про гармонію, яке розвивав у середні віки Хома Аквінський, намагається відродити неотоміст Жак Марітен. У своїй книзі «Мистецтво та схоластика» (1947) він приділяє проблемі гармонії велику увагу. Насамперед він виступає проти античних уявлень про гармонію, які здаються йому надто формальними та обмеженими.

Критикуючи античне розуміння гармонії як надто обмежене і тілесне, він протиставляє йому концепцію Аквіната, в якій гармонія виступає в якості «сяяння форми в матерії», яке виробляється «блиском душі» чи «блиском благодаті». Сутність гармонії становлять не пропозиція і цілісність тілесних речей, а «насамперед глибокий блиск душі, що пробивається, душі, яка є першоосновою життя і тваринної енергії. Є ще більш піднесений блиск, блиск благодаті, яку греки ніколи не знали» (р. 79).

У дусі піфагореїзму написана книга А. Ланге (Anny von Lange) «Людина, музика та космос», яка цілком заснована на античній ідеї про трансцендентальну гармонію людської душі та космосу, в якій автор пише про те, що «весь духовний світ людини, в якій несвідомо спочиває глибока музичного переживання, утворюється з космосу за допомогою гармонії сфер» (р. 364).

У тому ж ключі міркує і англійський філософ Алфред Норт Уайтхед. Він стверджує, що гармонія, як і краса, має космічний характер, тому що охоплює собою весь Всесвіт. Філософ визнає два типи краси: краса, в якій містяться всякі перешкоди, і краса, яка ґрунтується на гармонії взаємних контрастів. Другий тип краси є вищим, він не виключає, а, навпаки, передбачає існування відомого «хаосу», «неузгодженості», «дисгармонії» як істотних елементів гармонії.

«Ми можемо тепер уважніше розглянути основи гармонії. Слід пам'ятати, що так само, як існує відчуття втраченої гармонії, точно також є і позитивне відчуття гармонії досягнутої. Це стосується не тільки деталей досвіду, крім цього існує позитивне відчуття цілого як гармонії.

Аналогічним чином існує позитивне відчуття гармонії як дисгармонії. Отже, гармонія – це щось більше, ніж логічна узгодженість, і дисгармонія є більшою, ніж логічна неузгодженість. До логіків не звертаються, щоб давати поради художникам. Ключ до пояснення перебуває у розумінні сутності індивідуальності. Це є здійснення кожного об'єктивного фактора як індивідуального «воно» у його власному значенні» (р. 836).

Таким чином, Уайтхед прагне дати визначення гармонії, що виходить за рамки формальної логіки. Він розглядає красу як поєднання гармонії та дисгармонії, як систему «контрастів», яку можна виявити лише у живій індивідуальності. У цьому полягає основний момент його міркувань про сутність гармонії.

Відродженням античної філософії гармонії займався і німецький філософ Е. Кассіерер, проте розглядав проблеми гармонії з позиції кантівської філософії, у зв'язку з чим він трактував красу як єдність у багатоманітності. Однак роздуми філософа щодо гармонії відносяться взагалі то до мистецтва, до художньої діяльності і це значно звужує уявлення про гармонію.

Класичне розуміння гармонії як «єдність у багатоманітності» розуміє і американський філософ-прагматист Джон Дьюї, але при цьому гармонія повинна розумітися не як формальна, механічна єдність частин цілого, а як живий, динамічний принцип, як неодмінна умова будь-якого підходу до життя взагалі. «Існує, – каже він, – стара формула для краси в природі та мистецтві: єдність у багатоманітності». І далі пояснює: «Це така єдність, яка виникає із взаємодії протилежних сил... Єдність у різноманітті, що характеризує витвір мистецтва, – це динаміка» (р. 161).

Гармонія з точки зору Дьюї, – це завершений, цілісний досвід. Однак філософ відразу змушений констатувати, що цілісність досвіду важко досягти. Зазвичай досвід людини обмежений, спотворений, непомірний. «Досвід, – каже він, – це явище, повне занепокоєння і таке, що рухається до власного завершення через низку різноманітних подій» (р. 43). Єдність досвіду може бути досягнута лише тоді, коли буде встановлено рівновагу між дією і сприйняттям. Саме така рівновага характеризує людей, яких ми називаємо художниками.

Неважко помітити, що ця концепція страждає недоліками суто філософського порядку. По-перше, як бачимо, Дьюї переходить від твердження про загальність гармонії як цілісності досвіду у сфері людської діяльності до переконання, що ця цілісність належить лише певному досвіду – художньому. По-друге, оголошуючи гармонію формою людського досвіду, Дьюї визнає її суто суб'єктивною категорією. На його думку, вона має значення лише у сфері людського, винятково художнього досвіду. По відношенню до явищ об'єктивного світу ця категорія не має жодного сенсу і само по собі це теж звужує уявлення про гармонію.

Подальше розуміння філософами гармонії ще більше звужується і багатозначний та багатаспектний феномен перетворюється на суто естетичну категорію.

Сучасний умонастрій західні інтелектуали позначили як метамодерн, сенс якого – скласти протизвагу умонастрою постмодерну, а його призначення – вихід із кризи, прагнення реконструкції, відродження дискурсу, пошук глибини. Метамодерн сприймає світ і культуру як один загальний потік смислів, які є частиною спільної істини, де кожна одиниця важлива та самодостатня.

Коли цинізм і відчуження постмодернізму дійшли крапки, маятник гойднувся в інший бік – відроджується інтерес до трансцендентного, вічного. Метамодерн пропонує радикальну відкритість, відхід від стандарту на користь творчості, його істина десь посередині між універсальними істинами модерну і постмодерністським запереченням та сумнівом. На цьому тлі знову відроджується інтерес до вчення про гармонію.

Метамодерн визнає одночасне існування різних точок зору, відновлюючи прагнення до спільного добра та солідарності. Концепція гармонії тут може виступати як принцип співжиття, заснованого не на домінуванні, а на взаєморозумінні. Нового змісту набуває ідея гармонійного співіснування людини та довкілля, особливо в ситуації екологічної кризи, та гармонійного співіснування держав у світі в ситуації цивілізаційної кризи. Тобто, гармонія в метамодерні може стати не тільки якимось ідеалом, а живим процесом взаємодії протилежностей, який може формувати новий рівень цілісності. Тому поширення цього вчення набуває нового значення

в наш час, де ми балансуємо між ідеалізмом і реалізмом, раціональністю й емоційністю, традицією та інновацією, війною та миром.

Висновки. Єдиною концепцією для гармонійного поєднання Людини, Суспільства, Природи та Космосу може бути тільки концепція гармонії, яка була сформована у колиски європейської культури – Давньої Греції, видатними мислителями свого часу.

Проблема сприйняття саме у такій якості концепції гармонії, може полягати в тому, що протягом останніх двох століть категорія гармонії асоціювалася в освіченої частини населення виключно з мистецтвом та естетикою як філософським осмисленням художньої творчості. Однак звернення до історії філософії гармонії в європейському культурному просторі дає нам уявлення про злет та падіння інтересу до цього феномену.

Вчення про гармонію, яке дісталось нам у спадок від античних філософів, як показало нам дослідження давньогрецької та давньоримської філософії, мало суто універсальний характер і поширювалося і на Макрокосмос, і на Мікркосмос, і на соціум, організація якого, на думку мислителів, повинна відповідати відповідно до загальних законів Всесвіту.

Центральними проблемами вчення про гармонію середньовічні мислителі вважали не так вивчення гармонії як феномену, а як теологічне питання про гармонію відносин між душею і тілом, вірою і розумом.

В епоху Відродження відбувається розширення та збагачення поняття «гармонія», порівняно з попереднім Середньовіччям. Гуманісти відроджували саме античні цінності, тому гармонія трактувалася ними досить широко. Але вже в епоху Бароко у громадську свідомість проникають ідеї про дисгармонію світу, про тлінність і скороминущість всього сущого. Ренесанс залишив у спадок XVII століттю особистість, яка володіє високим ступенем індивідуальної самосвідомості, але протиріччя між цією особистістю та новими, трагічними для неї умовами існування створюють напружену, повну глибоких конфліктів духовну ситуацію.

У XIX та XX ст. багато ідеалів і цінностей Просвітництва виявилися або невідомими, або суттєво спотвореними. Модерн, який хизувався своїм розумом і раціональністю перед «смутними часами», допустив повернення у світ страшних вад Середньовіччя, оголосив їх нормою і поставив під захист свого закону. Розчарування та сумнів у прогресивності науково-технічного прогресу спровокувало появу альтернативних доктрин, що заперечують інтелектуальні цінності модерну.

На цьому тлі, особливо у післявоєнні часи, прокидається увага до античного вчення про гармонію, але розуміння західними філософами сутності гармонії часом все більше звужується і багатозначний та багатоаспектний феномен перетворюється на суто естетичну категорію.

Сучасний умонастрій західні інтелектуали позначили як метамодерн, сенс якого – скласти противагу умонастрою постмодерну. Істина метамодерну знаходиться десь посередині між універсальними істинами модерну і постмодерністським запереченням та сумнівом. На цьому тлі знову відроджується інтерес до вчення про гармонію яке може стати не тільки якимось ідеалом, а живим процесом взаємодії протилежностей і яке може формувати новий рівень цілісності. Нарешті, це вчення може сприяти формуванню ідеології нового світового порядку, який поступово може замінити існуючий порядок, орієнтований на конкуренцію, конфлікт, дисгармонію та антагонізм індустріальних та інформаційних суспільств, що дедалі більше відтворюють політичні крайнощі війни, геноциду та терору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sustainable Development report 2024/ URL:<https://amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2024/sus> (Дата звернення 01.03.2025).
2. Kate Raworth. Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist. Chelsea Green Publishing, 2017. 309 p.
3. Arturo Escobar. Designs for the Pluriverse: Radical Interdependence, Autonomy, and the Making of Worlds. Duke University Press Books, 2018. 312 p.
4. Jason Hickel. Less Is More: How Degrowth Will Save the World. Windmill Books, 2020. 336 p.

5. Tim Jackson. Prosperity Without Growth: Foundations for the Economy of Tomorrow. Routledge, 2017. 310 p.
6. Robert Lanza, "Biocentrism: How Life and Consciousness Are the Keys to Understanding the True Nature of the Universe. BenBella Books, 2009. 200 p.
7. Ken Webster. The Circular Economy: A Wealth of Flow. Ellen MacArthur Foundation Publishing, 2015. 200 p.
8. The Oxford Anthology of Ancient Literature. Edited by M. L. West. Oxford University Press, 1990, 496 p.
9. Leon Battista Alberti. THE ARCHITECTURE OF LEON BATISTA ALBERTI IN TEN BOOKS. Printed by Edward Owen. London 1755. 794 p.
10. Shaftesbury A. Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times. ↑ Kessinger Publishing, 2010. 732 p.
11. G. E. Lessing. Hamburg Dramaturgy. ↑ Dover Publications; Reprint Edition, 1962. 287 p.
12. Lange Anny von Lange. Mensch, Musik und Kosmos. Verlag die Kommenden, 1968. 187 p.
13. Whithead A. N. Adventure of Ideas. Cambridge University Press, 1942. 392 p.
14. Jacques Maritain. Art and Scholasticism with Other Essays. Fq Classics, 2007. 124 p.
15. Cassirer E. An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture. FELIX MEINER VERLAG. HAMBURG, 1947. 287 p.
16. Dewey John. Art as Experience. New-York: Tarcher, 2005. 371 p.

REFERENCES

1. Sustainable Development report 2024/ URL: <https://amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2024/sus> (Дата звернення 01.03.2025). [in English].
2. Kate Raworth. (2017). Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist. Chelsea Green Publishing. [in English].
3. Arturo Escobar. (2018). Designs for the Pluriverse: Radical Interdependence, Autonomy, and the Making of Worlds. Duke University Press Books. [in English].
4. Jason Hickel. (2020) Less Is More: How Degrowth Will Save the World. Windmill Books. [in English].
5. Tim Jackson. (2017). Prosperity Without Growth: Foundations for the Economy of Tomorrow. Routledge. [in English].
6. Robert Lanza, (2009). "Biocentrism: How Life and Consciousness Are the Keys to Understanding the True Nature of the Universe. BenBella Books. [in English].
7. Ken Webster. (2015). The Circular Economy: A Wealth of Flow. Ellen MacArthur Foundation Publishing. [in English].
8. The Oxford Anthology of Ancient Literature. (1990). Edited by M. L. West. Oxford University Press. [in English].
9. Leon Battista Alberti. (1755). THE ARCHITECTURE OF LEON BATISTA ALBERTI IN TEN BOOKS. Printed by Edward Owen. London. [in English].
10. Shaftesbury A. (2010). Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times. ↑ Kessinger Publishing. [in English].
11. G. E. Lessing. (1962). Hamburg Dramaturgy. ↑ Dover Publications; Reprint Edition. [in English].
12. Lange Anny von Lange. (1968). Mensch, Musik und Kosmos. Verlag die Kommenden. [in English].
13. Whithead A. N. (1942). Adventure of Ideas. Cambridge University Press. [in English].
14. Jacques Maritain. (2007). Art and Scholasticism with Other Essays. Fq Classics. [in English].
15. Cassirer E. (1947). An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture. FELIX MEINER VERLAG. HAMBURG. [in English].
16. Dewey John. (2005). Art as Experience. New-York: Tarcher. [in English].

Poplavska Tetiana Mykolaivna

PhD in Philosophy,

Senior Lecturer at the Department of Philosophy,

Sociology and Management of Sociocultural Activity

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0003-2492-8068

PHILOSOPHY OF HARMONY AS A PHILOSOPHY OF THE SOCIETY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The purpose of the article is to consider and analyze the transformations of the concept of harmony from Antiquity to the present in order to study the possibilities of this concept in the formation of the ideology of the new global culture of the world, rooted in the natural, evolutionary order of social harmony.

Research methods – the study was carried out with the involvement of general scientific methods, historical-philosophical and holistic approaches.

The scientific novelty of the study lies in the appeal to the philosophy of harmony, which is just being born in the Ukrainian philosophical space, and in the study of its possibilities, which can be aimed at creating a new culture of the world in the age of information, which provides for global harmony and the achievement of social harmony in order to prevent wars, genocide and terrorism.

Conclusions. The only concept for the harmonious combination of Man, Society, Nature and the Cosmos can only be the concept of harmony, which was formed in the cradle of European culture – Ancient Greece, by outstanding thinkers of their time.

The problem of perceiving the concept of harmony in this quality may lie in the fact that over the past two centuries the category of harmony has been associated among the educated part of the population exclusively with art and aesthetics as a philosophical understanding of artistic creativity. However, turning to the history of the philosophy of harmony in the European cultural space gives us an idea of the ups and downs of interest in this phenomenon.

The doctrine of harmony, which we inherited from ancient philosophers, as the study of ancient Greek and ancient Roman philosophy showed us, had a purely universal character and extended to the Macrocosm, and to the Microcosm, and to society, the organization of which, according to thinkers, should take place in accordance with the general laws of the Universe.

Medieval thinkers considered the central problems of the doctrine of harmony not so much the study of harmony as a phenomenon, but as a theological question about the harmony of the relationship between soul and body, faith and mind.

During the Renaissance, the concept of "harmony" was expanded and enriched, compared to the previous Middle Ages. Humanists revived ancient values, so harmony was interpreted by them quite broadly. But already in the Baroque era, ideas about the disharmony of the world, about the perishability and transience of everything that exists penetrate into the public consciousness. The Renaissance left as a legacy of the XVII century a personality with a high degree of individual self-awareness, but the contradictions between this personality and the new, tragic conditions of existence for him create a tense spiritual situation full of deep conflicts.

In the XIX and XX centuries, many ideals and values of the Enlightenment turned out to be either unrealized or significantly distorted. Modernity, which flaunted its intelligence and rationality in the face of the "troubled times", allowed the return to the world of the terrible vices of the Middle Ages, declared them the norm and put them under the protection of its law. Disappointment and doubt in the progressiveness of scientific and technological progress provoked the emergence of alternative doctrines that deny the intellectual values of Modernity.

Against this background, especially in post-war times, attention to the ancient doctrine of harmony awakens, but the understanding of the essence of harmony by Western philosophers sometimes narrows more and more and the multi-valued and multi-level phenomenon turns into a purely aesthetic category.

Western intellectuals designated the modern mindset as metamodernity, the meaning of which is to counterbalance the mentality of postmodernity. The truth of metamodernity is somewhere in

the middle between the universal truths of modernity and postmodern denial and doubt. Against this background, interest in the doctrine of harmony is revived, which can become not only a kind of ideal, but a living process of interaction of opposites and which can form a new level of integrity. Finally, this doctrine can contribute to the formation of the ideology of a new world order, which can gradually replace the existing order focused on competition, conflict, disharmony and antagonism of industrial and information societies, that increasingly reproduce the political extremes of war, genocide and terror.

Key words: *antiquity, harmony, disharmony, modern, postmodern, metamodern.*